

מחיצה שהגדיים בוקעין בה

פתיחה

אחד מדיני מחיצות קובע שאין להשתמש במחיצה שגדיים בוקעים בה. חסרונה של מחיצה כזו עשוי להיות קשור לשלושה גורמים הנוגעים לכשרות מחיצה:

- א. ה'עומד' של המחיצה, דהיינו החומר הפיסי שממנו היא מורכבת.
 - ב. החלק ההלכתי של המחיצה, כגון דיני לבוד, גוד אסיק וכדומה.
 - ג. היחס וההשפעה של הסביבה על המחיצה, הן מצד מיקומה בים או ביבשה והן מצד המעבר של הולכי רגל ובהמות דרכה.
- מאמר זה יעסוק בביאור ההלכה של בקיעת הגדיים, הגדרתה והשפעתה על החלקים השונים של המחיצה.¹

אופי הדין

הגמרא מצטטת תוספתא בכלאים, המזכירה את בקיעת הגדיים בנוגע לדין לבוד במחיצות כלאים:

נמצאת אתה אומר, שלש מדות במחיצות: כל שהוא פחות משלשה – צריך שלא יהא בין זה לזה שלשה, כדי שלא יזדקר הגדי בבת ראש...

¹ סוגיא נוספת שקשורה באופן הדוק לסוגייתנו היא סוגיית מחיצה תלויה, דהיינו מחיצה שמנותקת מן הקרקע. ניתן לדון רבות ביחס שבין הסוגיות הללו, וכן ביחס להלכה נוספת – גוד אחית. יש שיטות שרואות כל אחת מן הסוגיות הללו כעומדת בפני עצמה, אך ניתן להזכיר כמה דעות שמאחדות ביניהן: א. הריטב"א (סוכה טז. ד"ה מתניתין) כותב שהשאלה אם מחיצה תלויה מתרת היא עצמה השאלה אם אומרים גוד אחית. ב. הרי"ד (פסקי הרי"ד סוכה טז. ד"ה מתניתין) כותב ששאלת 'מחיצה תלויה' תלויה בשאלה אם יש בעיה במחיצה שהגדיים בוקעין בה, וכן מפורש בפני יהושע (שם ד"ה במשנה), שכותב שדין גוד אחית ודין פי תקרה חד הם, והביטוי "גוד אחית" אינו אלא מליצה. ג. מדברי רבנו יהונתן מלוניל (סוכה ח: באלפס ד"ה המשלשל) נראה שכלל הסוגיות עוסקות בשאלה אחת – האם מחיצה שאינה חוצצת באופן פיזי נחשבת מחיצה. כך ניתן להסביר את דבריו של רבנו נסים גאון, שכתב לגבי כלל המקרים של בקיעת גדיים במסכת עירובין (יד. ד"ה דהויא לה, טז. ד"ה מני רבנו) ובמסכת שבת (קא. ד"ה הויא לה) שמחיצה שגדי יכול לעבור דרכה אינה מחיצה, ולא חילק בין ההלכות של לבוד, גוד אחית ומחיצה תלויה.

הברייתא אומרת שהסיבה לכך שחלל פחות מג' טפחים נחשב כלבוד היא שבשיעור זה גדי אינו יכול לעבור בקלות. מכך נראה שבקיעת גדיים היא שיעור פנימי בהלכות לבוד,² וכך הבין הריטב"א:

דחא גופא קמ"ל דטעמא דלא אמרינן לבוד בג' היינו מפני שהוא חשוב לבקיעת גדי להדיא בלא עכוב, וזקירת הגדי מבטלת אותו מתורת לבוד.³

(ריטב"א עירובין טז. ד"ה שלש מדות)

אולם מדברי רש"י ניתן לדייק שבקיעת גדיים אינה שיעור בהלכות לבוד, אלא דין חיצוני שמבטל את הלבוד:

צריך שלא יהא בין זה לזה שלשה כדי שלא יזדקר הגדי בבת ראש – כלומר להדיא, בלא עכוב, דדקירת גדי מבטל לה מתורת לבוד. (רש"י עירובין טז.)

יתרה מזאת, רש"י מעלה הוה אמינא שלפיה בקיעת גדיים תפסול מחיצה שבה העומד מרובה על הפרוץ:

היכא דעומד שלשה לא מיפסל משום דיקור גדי, דאי הוה עומד מרובה לא הוה חיישינן לגדי, אלא משום מאי מיפסיל בפרוץ שלשה – משום דהוי פרוץ כעומד.

(רש"י עירובין טז. ד"ה פסולא דסיפא)

ואכן בהמשך הגמרא מופיעה הוכחה מפורשת לכך שבקיעת גדיים היא גורם חיצוני המבטל את דין לבוד. רשב"ג וחכמים נחלקו⁴ לגבי שיעור לבוד: לדעת חכמים שיעור לבוד הוא ג' טפחים, ולדעת רשב"ג – ד' טפחים. אולם התוספתא בכלאים שהובאה לעיל מזכירה את שני השיעורים האלו כשיעורים חשובים בהגדרת מחיצות ופרצות, ולכאורה היא אינה מתאימה לאף אחת משיטות התנאים. רבא מסביר את הברייתא כשיטת רשב"ג:

רבא אמר: מדסיפא רבן שמעון בן גמליאל רישא נמי רבן שמעון בן גמליאל, וכי אמר רבן שמעון בן גמליאל אמרינן לבוד – הני מילי למעלה, אבל למטה הוה ליה כמחיצה שהגדיים בוקעין בה – לא אמרינן לבוד. (עירובין טז:)

² ואכן יש בקביעה הזאת היגיון רב, שהרי אחד מתפקידיה המרכזיים של מחיצה בעולם האנושי היא לשמור על רכושו של האדם, בין אם על ידי שמירת בהמותיו מלצאת, ובין אם על ידי מניעת כניסה של אנשים ובהמות מן החוץ. הגדי הוא החיה המבויתת הקטנה ביותר שהאדם נדרש לשמור עליה (עיין במשנה שבת ז, ד), ולכן שיעור הפרצה מוגדר על ידו. יש לציין שהירושלמי במסכת שבת (א, ג) מעלה ביאור חלופי לשיעור ג' טפחים בלבוד, ולפיו זהו רוחב הפתח שדרכו אדם יכול לעבור: "מאן דמר שלשה – כדי עבירת אדם".

³ אף שמסוף דבריו משמע קצת שמדובר בדין חיצוני המבטל את דין לבוד, בדומה לשיטת רש"י, עיקר כוונתו לומר שבקיעת גדיים מהווה חלק משיעור לבוד.

⁴ בדף ט ובדף יד.

רבא מתרץ שאפילו רשב"ג, שסובר ששיעור לבוד הוא ד' טפחים, מודה ש"למטה" – בצמוד לקרקע – בקיעת גדיים מבטלת את דין לבוד בשיעור ג' טפחים.⁵ הוה אומר: בקיעת גדיים מהווה גורם חיצוני המבטל את דין לבוד, בדומה לשיטת רש"י.⁶

גישה שונה בהבנת הפגם בבקיעת גדיים עולה ברשב"א, שטוען שבקיעת גדיים מבטלת את המחיצה כולה:

כל שהוא פחות משלשה צריך שלא יהא בין זה לזה שלשה כדי שלא יזדקר הגדי בבת ראש, דמחיצה גרועה היא ובקיעת גדיים מבטלתה. (רשב"א עירובין טז. ד"ה שלש מדות)

הרשב"א קובע כי מחיצה שיש בה פחות משלושה טפחים קנים ויותר משלושה טפחים פרצות היא מחיצה גרועה, ולכן בקיעת הגדיים מבטלת אותה לגמרי, ואין כאן מחיצה כלל.⁷ נראה שלדעתו מחיצה צריכה להיות דבר החוצץ, ומחיצה שגדיים עוברים דרכה איננה חוצצת ולא שמה מחיצה. ואכן מהמשך דבריו עולה שככל שיש יותר 'עומד' במחיצה כך מסתבר יותר שהמחיצה לא תבטל על אף בקיעת הגדיים:

כל שהוא שלשה ומשלשה ועד ארבעה ולא ארבעה בכלל צריך שלא יהא בין זה לזה כמלואו... ואם היה פרוץ כמלואו אף כנגד העומד אסור, דמחיצה גרועה היא עדיין, שאינה מתרת אפילו כנגד העומד, ומיהו חשובה מקמייתא, דבקיעת גדיים לא מבטלה לה. (שם)

אם כן, יש שלוש דעות עיקריות בנוגע להבנת השפעתה של בקיעת הגדיים על לבוד: לשיטת הריטב"א בקיעת גדיים היא שיעור פנימי בלבד, לשיטת רש"י היא פסול חיצוני שפוסל את הלבד בלבד, ולשיטת הרשב"א מדובר בפסול חיצוני הפוסל את המחיצה כולה.⁸

⁵ לכאורה ניתן היה להציע ביאור אחר בשיטת רבא, שלפיו קיימים שני גדרי לבוד: לבד למעלה – בארבעה טפחים, ולבוד למטה – בשלושה טפחים. אך בסוגיית "מבוי שרצפו בלחיים" (ט). מופיע דין לבד למטה בשיעור ארבעה טפחים לשיטת רשב"ג (בהמשך נדון בשאלה כיצד תתיישב סוגיא זו עם שיטת רבא).

⁶ כל זה לשיטת רשב"ג אליבא דרבא, אך יתכן שחכמים חולקים על כך באופן עקרוני, כלומר שהמחלוקת אם לבד בשלושה טפחים או בארבעה היא גופא מחלוקת בשאלה אם בקיעת גדיים קובעת את שיעור דין לבד או רק מבטלת אותו.

⁷ יש לציין שבסוגיית "אתי רבים ומבטלי מחיצה" מצאנו מחלוקת הפוכה: לדעת הרשב"א (כב. ד"ה הכא) הרבים אינם פוגעים במעמדה של המחיצה אלא באופי הרשות, ואילו לדעת הריטב"א (כב. ד"ה כאן) הרבים מבטלים את המחיצה כולה, אף את החלק שבו הם אינם בוקעים. ויש להסביר שהרשב"א סובר שבקיעת גדיים מבטלת את המחיצה משום שמדובר במחיצה גרועה, אך מחיצה רגילה אינה מתבטלת, ואילו הריטב"א רואה את בקיעת הגדיים כשיעור בדין לבד ולא כביטול המחיצות, ולכן לדעתו אי אפשר להוכיח ממנה שמחיצה של ממש אינה מתבטלת. [הערות העורך: יתכן להציע הסבר נוסף, שלפיו ההבדל בין הסוגיות נובע מאופי הבקיעה: בקיעת רבים היא בקיעה בפועל, ואילו בקיעת גדיים היא שיעור הראוי לבקיעה ולא בקיעה בפועל].

⁸ הגישות הללו מתחלקות לפי שני משתנים: המשתנה האחד הוא תוצאת הבקיעה, דהיינו אם היא פוסלת את הלבד או את המחיצה, והשני הוא היחס לדין לבד – האם מדובר בשיעור דין לבד או בגורם חיצוני המבטל אותו. לחילוקים אלו השפעה על כמה נפקא מינות שנעסוק בהן בהמשך.

ניתן להעלות מספר נפקא מינות למחלוקת זו:

- א. שיעור הפתח: אם בקיעת הגדיים מהווה שיעור פנימי בלבד, מסתבר שזהו שיעור פורמלי, שאינו תלוי בבקיעה ממשית. לעומת זאת, אם זהו דין חיצוני, המבטל את המחיצות, נראה שהוא תוצאה של בקיעה ממשית, ועל כן גם השיעור ייקבע לפי הבקיעה בפועל.
- ב. יישום דין בקיעת גדיים בנוגע להלכות מחיצה אחרות: אם מדובר בדין פנימי בלבד – אין ליישמו במחיצות הלכתיות אחרות, כגון גוד אחית, אך אם זוהי הלכה מהלכות מחיצה – הוא עשוי לבוא לידי ביטוי גם בנוגע לדיני מחיצות אחרים.
- ג. השפעת הבקיעה על המחיצה כולה: אם בקיעת הגדיים מבטלת את המחיצה – היא תפגע גם בחלק העומד של המחיצה, ולא רק בפרצה.

בקיעת גדיים במחיצת גוד אחית

הגמרא במסכת שבת מיישמת את ההלכה של בקיעת גדיים בנוגע למחיצה ההלכתית של גוד אחית. הגמרא שואלת אם אפשר לומר גוד אחית כדי להחשיב ספינות קטנות כרשות היחיד, ומביאה סתירה בין שני מקורות העוסקים בחפץ המונח ברשות הרבים: גובהו עשרה טפחים, רוחבו של קצהו העליון ארבעה טפחים, והוא וחלקו בתחתון צר יותר. במקור אחד נאמר שהמקום נחשב רשות היחיד בגלל דין גוד אחית, ואילו בשני נאמר שדין גוד אחית אינו שייך במקרה זה. הגמרא מיישבת שמעמד המקום תלוי בבקיעת הגדיים:

מידי איריא? התם היא ליה מחיצה שהגדיים בוקעין בה, הכא היא לה מחיצה שאין הגדיים בוקעין בה. (שבת קא.)

הרשב"א, בהתאם לשיטתו, מפרש שבקיעת הגדיים מבטלת את המחיצה:

נעץ קנה ברשות הרבים ובראשו טרסקל... כל שהטרסקל גבוה מן הקרקע שלושה טפחים אינו נדון משום רשות היחיד, שאין אומר גוד אחית במחיצה שהגדיים בוקעין בה, **שבקיעת הגדיים מבטלת המחיצה.** (עבודת הקודש בית נתיבות ג, א)⁹

לעומת זאת, רש"י – גם הוא לשיטתו – מפרש שבקיעת הגדיים פוגעת בדין גוד אחית:

⁹ **הערת העורך:** התבאר לעיל שלדעת הרשב"א בקיעת גדיים מבטלת מחיצה גרועה, וצ"ע מהי הגריעותא במחיצה במקרה של ספינה. ויתכן שהגריעותא היא בכך שמדובר במחיצה תלויה, שאינה מחוברת לקרקע.

משום דהויא מחיצה שהגדיים בוקעין בה מלמטה בארץ תחת מחיצות הטרסקל, שהם פשוטות להלן מן הקנה לכל צד, ובקיעת גדיים מעכבת מלמימרא גוד אחית, שהרי עוברין תחתיה. (רש"י שבת קא. ד"ה משום)

בנוסף, מבואר ברש"י ש'בקיעת גדיים' פירושה בקיעה בפועל, ולכן כאשר החלל שתחת שיפוע העמוד אינו נוח לבקיעת הגדיים, אפילו אם שיעורו ג' טפחים,¹⁰ המחיצה אינה נפגמת ואומרים גוד אחית מחיצתא:

אבל בספינה ליכא בקיעת גדיים, שאין לך עובר תחתיהן, וכן בעמוד אין דרך להתחכך בו ולעבור תחת שיפועו, שאינו אלא מעט. (שם)

אולם התוספות (שבת קא. ד"ה ויש) חלקו על רש"י והסבירו שתחתית העמוד רחבה שלושה טפחים, וכך נותר רק חצי טפח פנוי מכל צד, והגדיים אינם בוקעים בו. בעל החידושים המיוחסים לר"ן (שבת קא. ד"ה מידי איריא) מבאר שלדעת רש"י הפסול תלוי בבקיעה בפועל, ואילו לדעת התוספות הוא תלוי ביכולת הפוטנציאלית של הגדיים לעבור, אף אם סביר שבפועל הם לא יעברו.

נראה ששיטתו מרחיקת הלכת של רש"י מתאימה להבנתו שבקיעת גדיים היא פסול חיצוני, ולכן אפשר לצמצם את הפסול למקרים שבהם הגדיים בוקעים בפועל.¹¹

גם הריטב"א אומר שבקיעת גדיים פוגעת בדין גוד אחית ולא במחיצה, אבל הוא מגדיר דין זה באופן פורמלי, ואינו דורש בקיעת גדיים בפועל. כנגד קושיית התוספות טוען הריטב"א שאפילו בקיעת גדיים בפועל אינה מהווה בעיה אלא כשיעור החלל הוא ג' טפחים על ג' טפחים:

ונראים דברים דלא קשיא על רש"י ז"ל מה שהקשו בתוספות, דאנן לא חשיב לן בקיעת גדיים אלא כשיש ברוחב החלל גם כן שלשה טפחים.

(ריטב"א שבת קא. ד"ה הא דתניא)

אם כן, הגדרת בקיעת גדיים אליבא דהריטב"א הפוכה מזו של רש"י: לא בקיעת הגדיים בפועל פוגעת בדין גוד אחית, אלא השיעור הפורמלי של ג' על ג' טפחים. נראה לבאר זאת לאור שיטתו לעיל ביחס לאופי ההלכה של בקיעת גדיים: כשם שבקיעת גדיים היא שיעור

¹⁰ עיין רש"י שם ד"ה ויש.

¹¹ הערת העורך: עיקרון דומה עולה בסוגיא העוסקת במחיצה הנדרסת (פט:), שאין בה דין גוד אסיק מחיצתא, ובלשונו של רש"י (צב. ד"ה ולשמואל): "משום דדרסי רבים מזה לזה, דהוי לה מחיצה תחתונה שביניהם מחיצה נדרסת ולא מצית למיגד ואסוקה" (וע"ע קרן אורה פג: ד"ה שם רש"י ד"ה אנשי חצר).

פנימי בדין לבוד ולא דין עצמאי, כך גם ביחס לגוד אחית – דין גוד אחית שייך רק במבנים שאין בהם חלל של ג' על ג' טפחים, דהיינו שיעור הבקיעה של גדי.

גישתו של רש"י עולה גם מתוספות רבנו פרץ (יד: ד"ה ה"מ למעלה), העוסק בסתירה בשיטת רשב"ג: בדף ט' אומר רשב"ג שיש לבוד עד ארבעה טפחים, ולכן ב"מבוי שרצפו בלחיים" (מבוי שלכל אורכו עומדים לחיים במרחק של פחות מארבעה טפחים זה מזה) כל הלחיים נחשבים מחיצה אחת, ואילו בדף ט"ז אומר רבא שלפי רשב"ג אין דין לבוד כאשר בחלקה התחתון של המחיצה יש רווח של יותר משלושה טפחים, כיון שהגדיים בוקעים בו. רבנו פרץ מתרץ שלדעת רשב"ג בקיעת גדיים מונעת יישום של דין לבוד רק כאשר הגדיים יכולים לעבור בפועל, ולא כאשר הם אינם יכולים לעבור, אף מחמת דבר חיצוני.

בקיעת דגים

כאמור, הגמרא במסכת שבת קבעה שאומרים גוד אחית כאשר אין בקיעת גדיים, ולכן הספינות שבים נחשבות רשות היחיד. אולם בהמשך הסוגיא מובאת תמיהתו של רב אחא, הטוען שעל אף שאין בים גדיים – יש לפסול את המחיצה בגלל בקיעת דגים:

אמר ליה רב אחא בריה דרב אחא לרב אשי: גבי ספינה נמי הא איכא בקיעת דגים! אמר ליה: בקיעת דגים לא שמיה בקיעה, ומנא תימרא – דבעא מיניה רבי טבלא מרבין מחיצה תלויה מהו שתתיר בחורבה, ואמר ליה: אין מחיצה תלויה מתרת אלא במים, קל הוא שהקילו חכמים במים. ואמאי? הא איכא בקיעת דגים! אלא שמע מינה בקיעת דגים לא שמה בקיעה. (שבת קא.:-)

לדעת רב אשי בקיעת דגים אינה נחשבת בקיעה, על אף שהם עוברים תחת המחיצות. רוב הראשונים מסבירים שבקיעת דגים אינה נראית לעין, ולכן מהווה בעיה פחותה מבקיעת גדיים. כך פירש גם רש"י:

בקיעת דגים לא שמה בקיעה, לפי שאינן נראין.

(רש"י שבת קא.)

הבנה דומה עולה מדברי הרשב"א:

במה דברים אמורים במחיצה שביבשה, אבל במחיצה שבים רואין כאילו המחיצות נמשכות ויורדות למטה. ואף על פי שהדגים בוקעין בה, אין זו בקיעה המעכבת מפני שאינה ניכרת. (עבודת הקודש בית נתיבות ג, א)

הריטב"א, לעומת זאת, מבין שהיתר הספינות אינו מבוסס על הבחנה בין גדיים לדגים אלא בין ים ליבשה. ואכן בגמרא מופיעים שני ביטויים המבדילים בין המקרים: רב אשי מחלק

בין דגים לגדיים, ורבין מחלק בין ים ליבשה. אלא שמן הגמרא נראה שקביעתו של רבין מבוססת על העיקרון העולה מדברי רב אשי, שבקיעת דגים לאו שמה בקיעה, ולכן במים אומרים גוד אחית. אולם הריטב"א דוחה הבנה זו מכוח שתי קושיות: הקושיא הראשונה היא שאם בקיעת דגים אינה בקיעה, היתר המחיצה אינו "קל שהקילו במים" אלא מעיקר הדין, והקושיא השנייה היא שהחילוק בין בקיעת גדיים לבקיעת דגים אינו מובן מסברא:

אלא ש"מ בקיעת דגים לא שמה בקיעה. וק"ל אם כן לא הקלו במים כלום, י"ל שזו היא הקולא שהקלו בה **שלא לחוש** לבקיעת דגים שאינה נראית, **כי משורת הדין מה לי בקיעת גדיים מה לי בקיעת דגים, אדרבה בקיעת דגים שכיחה התם מה שאין כן בבקיעת גדיים**, וק"ל טובא למה הוצרך רב אשי להביא ראיה מהא דאמר רב אין מחיצה תלויה מתרת אלא במים, אמאי לא מייתי מתני' דכיצד משתתפין דגוזזטרא דשמעינן מינה דמחיצה תלויה מתרת במים, אלמא בקיעת דגים לא שמה בקיעה, וי"ל **משום דהא דרב מימרא כללית [היא], מחיצה תלויה מתרת בכל מקום במים ואינה מתרת בשום מקום אחר**, ושמעינן מינה להדיא טפי דטעמא משום דבקיעת דגים לא שמה בקיעה. (ריטב"א שבת קא: ד"ה אלא ש"מ)

מבואר בדבריו שבקיעת דגים אמורה להיות בעייתית יותר מצד הבקיעה עצמה, אלא שהחילוק העיקרי של רבין נוגע ליישום ההלכה של מחיצה תלויה וגוד אחית¹² במים וביבשה, ללא קשר לאיכות הבקיעה. במילים אחרות: רבין מגדיר את דין גוד אחית באופן פורמלי, ומיישם אותו באופן גורף, למרות בקיעת הדגים.¹³

אם כן, הראשונים נאמנים לשיטתם בהבנת דין בקיעת גדיים: רש"י והרשב"א, הרואים את הבקיעה ככוח חיצוני שמבטל את המחיצה, סבורים שהדין תלוי באיכות הבקיעה, ואילו הריטב"א, שלדעתו הבקיעה היא סימן לשיעור החלל שלגביו ניתן לומר לבוד וגוד אחית, מנתק את הדין מאופי הבקיעה ומתמקד בשאלה הפורמלית – היכן אומרים גוד אחית.¹⁴

¹² הסוגיא מתייחסת כאן למחיצה תלויה ולגוד אחית כאל דינים שקולים, ועיין בהערה 1 לעיל. הריטב"א אינו מסביר למה יש להקל דווקא במים. ההסבר הפשוט הוא שהים הוא כרמלית, ולכן יש להקל בו יותר, אבל מדבריו בעירובין (פז: ד"ה בין מלמעלן) משמע שהים מחייב מחיצות של עשרה טפחים ממש, ככל מחיצה.

הבנה אחרת היא שהקביעה שמחיצה תלויה מתרת במים בכל מקום משמעה שהפגם של מחיצה תלויה אינו שייך בים. היבשה נתפסת בשני ממדים: מעמדו של מקום הנמצא בה נקבע לפי גובה פני הקרקע, וכשבסמוך לקרקע יש חלל פתוח – הדבר נחשב כאילו אין שם מחיצה כלל, והמחיצה התלויה נחשבת כנמצאת במקום אחר. לעומת זאת, בים יכולת התנועה על פני המים ומתחת להם שווה (הגוזזטרא תלויה מעל המים, הספינה הולכת על פני המים והדגים שטים מתחת לפני המים), ולכן אין חשיבות מיוחדת לכך שהמחיצות יגיעו עד קרקע הים, פני הים, או כל גובה מסוים אחר.

על פי הסבר זה קשה לכאורה להבין את מהלך הגמרא: לאחר הקביעה שמחיצה תלויה מתרת במים מקשה הגמרא מבקיעת דגים, ומשמע שיש בעיה מצד הבקיעה, על אף מעמדן המיוחד של מחיצות בים. נראה שלפי הריטב"א מדובר בנקודה צדדית – מלבד שאלת כשרותה של המחיצה עצמה, יש בעיה בטלטול ברשות שאפשר להיכנס אליה באופן חופשי. על כך משיבה הגמרא שהדגים אינם נראים, ולכן לא חששו חכמים לבקיעה זו.

¹⁴ וכהגדרה פורמלית גוד אחית שייך במים תמיד, בלי קשר לבקיעה אפשרית או מעשית, וכמבואר בדבריו בעירובין (מח. ד"ה אלא משום): "ותלמודא מוכח מההיא דר' טבלא דבחורבה הוא דלא הקלו, אבל בכל מים הקלו".

כיצד הבקיעה פוסלת את המחיצה – שיטת רבנו חננאל

רבנו חננאל מעלה הבנה חדשה בנוגע לצמצום בעיית הבקיעה לבקיעת גדיים בלבד:

גוד אחית מחיצתא פי' **ראה בלבך**... אלמא אמרינן גוד אחית מחיצתא, כלומר **רואין בראיית הלב** כאילו הרחב שעל ראשו מגיע עד עיקרו, ועוד אפי' רבנן דפליגי עליה דר' יוסי ברבי יהודה התם בקנה שנעץ והניח בטרסקל בראשו דלא אמרינן גוד אחית מחיצתא התם טעמא מאי דכיון שהגדיים בוקעין בעיקר הקנה ועוברין תחת הטרסקל **מוכחא מלתא דלית ליה מחיצתא כלל**. (רבנו חננאל שבת קב.)

רבנו חננאל מסביר ש"גוד אחית" הוא מעין פעולה דמיונית של 'משיכת' המחיצה הממשית למטה, וכאשר הגדיים בוקעים תחת המחיצה אי אפשר לראותה כמשוכה למטה. הוי אומר: הסתירה שבין ראיית הלב לראיית העיניים גורמת לביטול המחיצה.

יתכן שאפשר להרחיב רעיון זה לסוגים נוספים של מחיצות, אף שהן ממשיות יותר. כאמור, הרשב"א סובר שבקיעת גדיים מבטלת מחיצות גרועות. יתכן שהסיבה לכך היא שמחיצה גרועה מבוססת על הדמיון – רואים את השטח המוקף על ידה כמוקף לחלוטין, על אף שבפועל המחיצות אינן שלימות. משום כך, כאשר המחיצה אינה מתפקדת, וגדיים בוקעים בה, אי אפשר לראות את המקום כמוקף לגמרי, ואפילו החלק העומד חסר משמעות.¹⁵

אך בדברי הראשונים ניתן למצוא שיטות שאינן מקבלות להלכה את החילוק בין דגים לגדיים, אף שכך נראה ממסקנת הגמרא. ספר האגודה פוסק שבקיעת דגים פוסלת את המחיצה:

והיכא דאין רוחב הספינה ארבע טפחים בתוך גובה שלש אז הוי הספינה כים, ואין מטלטלין תוך הספינה אלא ארבע אמות. (ספר האגודה שבת פרק יא)¹⁶

נראה שלדעתו הבקיעה הפיזית של הדגים בעייתית מדי, ועל כן לא ניתן להתעלם ממנה אף שהיא אינה ניכרת: בניגוד לרבנו חננאל, הסובר שבקיעת גדיים סותרת רק את החלק הדמיוני של המחיצה, לדעת האגודה הבקיעה פוגעת ברובד ה'פיזי' של המחיצה – זוהי מחיצה שאינה חוצצת, ולכן אפילו בקיעה שאינה ניכרת מבטלת אותה.

¹⁵ זאת בניגוד להבנה הנוספת, שלפיה בקיעת גדיים פוגעת במחיצה ברובד הפיזי, משום שהמחיצה מוגדרת כדבר החוצץ, ומעבר הגדיים פוגע בתפקוד המחיצה וממילא גם בחלק הפיזי שלה. אך לפי זה ההלכה של בקיעת דגים דורשת הסבר – מדוע העובדה שאינה נראית מנטרלת את השפעתה? ניתן לתרץ שמחיצות ממלאות תפקידים שונים לחלוטין ביים וביבשה – ביים המחיצות אינן מיועדות להבדיל בין שטחים שונים, אלא לצוף על גבי המים, שהרי מדובר במחיצות ספינה, ולכן הבקיעה אינה פוגעת בתפקודן.

¹⁶ **הערת העורך**: עיין במחצית השקל (אורח חיים שסו, ה) שביאר את דברי האגודה באופן אחר, והביאור הלכה (שם ד"ה ואם אין) דחה את דבריו וכתב שהאגודה פסק כשיטת רב הונא, שבקיעת דגים שמה בקיעה, והדברים מפורשים יותר באור זרוע (ב, ד).

ניתן לנסח סברא זו גם באופן חיובי: העובדה שהגדיים אינם יכולים לעבור יוצרת מחיצה אף כאשר חסרים לה מרכיבים בסיסיים. כך אפשר לפרש את מחיצת 'פרוץ מרובה', המבוססת על דין לבוד, המופיע במשנה שבה פתחנו (טז): "כל שהוא פחות משלשה – צריך שלא יהא בין זה לזה שלשה, כדי שלא יזדקר הגדי בבת ראש". כך הבין בספר 'שבת של מי':

הא פחות משלשה כשרה... התם היינו טעמא משום דהויא לה מחיצה שהגדיים בוקעי' בבת ראש זוקפים ונכנסים... אבל פחות משלשה אינם נזקרים שם ואינם נכנסים, ולכן הויא שפיר מחיצה. (שבת של מי שבת צז).

וכן נראה משיטת המהרש"א, הסובר שגג ללא מחיצות ניכרות מוגדר כרשות היחיד משום שהגדיים אינם בוקעים בו, וזאת על אף שאין לו מחיצות כלל:

מהאי טעמא דבליטה אסור משום דלית ליה מחיצה ולא הוי רה"י מהאי טעמא נמי כל הגג נמי לא הוי רה"י, דאליבא דרב קיימינן הכא דבעי מחיצות ניכרות, ויש ליישב דודאי בליטה הבולטת לרה"ר וגדיים בוקעין בו נעשה כרמלית, אבל כל שאר הגג שעומד עד כנגד המחיצות אינו נעשה כרמלית כיון דא"א שם לגדיים דבוקעין בו, והוי רה"י אף שאין המחיצות ניכרות, אי לאו דנפרץ במלואו לאותה בליטה.

אם כן, המהרש"א סובר שחוסר היכולת של גדיים לבקוע מגדיר את שטח הגג כרשות היחיד.¹⁷

נפקא מינות

ביטול המחיצה כולה או רק החלק שהגדיים בוקעים בו

נפקא מינה חשובה למחלוקת אם הגדיים מבטלים את המחיצה או את דין גוד אחית או לבוד לבדם עולה במקרים שבהם המחיצה משמשת בתפקידים נוספים מלבד היותה מחיצה. דוגמא לכך ניתן למצוא בדבריו של רב ששת:

הניח קורה על גבי מבוי, ופרס עליה מחצלת, והגביה מן הקרקע שלשה – קורה אין כאן, מחיצה אין כאן. קורה אין כאן – דהא מיכסיא, מחיצה אין כאן – דהויא לה מחיצה שהגדיים בוקעין בה. (עירובין יד.)

¹⁷ אך ניתן גם להסביר שחוסר היכולת של גדיים לבקוע מגדיר את המקום כרשות היחיד ללא צורך במחיצות כלל, בדומה לשיטת רבנו חננאל (עירובין כב.), הסובר ששטח ה'מוקצה' מוגדר כרשות היחיד מחמת הבדלתו מרשות הרבים אף ללא מחיצות.

רב ששת קובע שקורה המכוסה במחצלת אינה יוצרת היכר, ומוסיף שהמחצלת עצמה אינה נחשבת מחיצה משום שהגדיים בוקעים בה. הרשב"א מקשה על כך:

ותיפוק לי' משום קורה, דאטו קורה אם היה משוכה למטה אינה נידונית משום קורה? לחי מצינו לו שיעור... אבל קורה בין כדברי זה בין כדברי זה לא שמענו לה שיעור, ושמא נאמר דקורה נמי צריכה שלא תהא משוכה למטה עשרה טפחים כשיעור מחיצה, דא"כ נפקא לה מתורת קורה והויא לה מחיצה תלויה, ומחיצה תלויה אינה מתרת.

(רשב"א עירובין יד.)

הרשב"א שואל מדוע המחצלת אינה יכולה לשמש כקורה, ומתרץ שקורה ארוכה י' טפחים נחשבת מחיצה ואינה יכולה לשמש כקורה. הרא"ש הבין שלדעת הרשב"א יש שיעור מרבי לקורה, ותמה כיצד הוספת דין מחיצה פוגעת בקורה:

כתב ה"ר שלמה בן אדרת ז"ל דקורה שהיא משוכה למטה מעשרה טפחים פסולה, דכיון שיש שיעור מחיצה נפקא מתורת קורה, ומחיצה אין כאן דהויא מחיצה שהגדיים בוקעין בה. וליתא, דהכא דוקא אמר קורה אין כאן משום דמכסיא ואינה נראית וסבורים דבמחצלת המבוי נותר, אבל כשהקורה נראית – **בשביל גודלה לא נפקא מתורת קורה.**

(רא"ש עירובין א, יח)

ניתן לתרץ שהרשב"א כאן נאמן לשיטתו, שבקיעת גדיים פוסלת את כל המחיצה – גם את החלק העומד. ממילא, כאשר הקורה נחשבת מחיצה בקיעת הגדיים פוסלת את כולה, אפילו את ה'עומד' – החלק המשמש כקורה. לעומת זאת, הרא"ש סובר שבקיעת גדיים מבטלת רק את דין גוד אחית ולא את כל המחיצה, ולכן הקורה אינה נפגמת.¹⁸

ביטול המחיצה או ביטול דין לבוד

באופן פשוט נראה שהגישה הסוברת שבקיעת גדיים מבטלת את המחיצה רואה את בקיעת גדיים כפסול 'גדול' יותר – מלבד הפגיעה בדיני לבוד וגוד אחית יש פסול גם בחלק העומד. אולם ניתן להציע הבנה אחרת, שלפיה בקיעת הגדיים מבטלת דווקא את המחיצה ולא את הלבוד, וכך בקיעת הגדיים לא תזיק במקרה שבו אין צורך במחיצה.

כפי שראינו, יש סתירה בשיטת רשב"ג ביחס לשיעור בקיעת גדיים: בדף ט', בעניין מבוי שרצפו, הוא אומר שכאשר המרחק בין הלחיים קטן מארבעה טפחים הם נחשבים כלחי אחד בגלל דין לבוד, ואילו בדף ט"ז הוא קובע שאין לבוד יותר מג' טפחים "למטה" בגלל בקיעת גדיים. כאמור, רבנו פרץ (יד: ד"ה ה"מ למעלה) מתרץ שבמקרה שבו הגדיים אינם

¹⁸ יוצא שהרשב"א נאמן למה שאמר בתחילת דבריו שאין שיעור לקורה, והמחלוקת בינו לבין הרא"ש היא בדיני מחיצה שהגדיים בוקעים בו. האפשרות השנייה היא לקרוא את הרשב"א מהמילים "ושמא נאמר" כחולק על דבריו הקודמים שאין שיעור לקורה.

יכולים לעבור בגלל מניעה חיצונית רשב"ג סובר ששיעור לבוד הוא ארבעה טפחים, גם "למטה". נראה שהסבר זה מבוסס על ההבנה שבקיעת גדיים היא דוקא בקיעה בפועל, ולפי ההבנות האחרות העובדה שמדובר במונע חיצוני אינה מספיקה כדי להכשיר את בקיעת הגדיים,¹⁹ ולכן יש ליישב את הסתירה בשיטת רשב"ג באופן אחר.

נראה שאם בקיעת הגדיים פוגעת במחיצה, ולא בדין לבוד, אין בדברי רשב"ג סתירה כלל. כאשר יש צורך במחיצה (כמו בדף טז): בקיעת הגדיים פוסלת את המחיצה אפילו לדעת רשב"ג, ולכן שיעור לבוד הוא שלושה טפחים, אך כאשר דין לבוד נועד ליצור לחי (כמו בדף ט). מטרתו היא להחשיב את חלקי המבנה כשייכים זה לזה, ולכן בקיעת גדיים אינה פוסלת, ושיעור הלבוד הוא ארבעה טפחים.²⁰

שיטת המאירי

עד כאן ראינו ששיטות הראשונים לאורך הסוגיות העוסקות בבקיעת גדיים עקביות. אולם המאירי מגדיר את תפקידה של בקיעת הגדיים באופן שונה:

צריך שלא יהא בין קנה לקנה שלשה, שאע"פ שעדיין יש בה תורת לבוד לדעתו [=של רשב"ג] מ"מ הרי הגדי מזדקר שם בבת ראש ר"ל בהדיא, וזקירת גדי מבטלת תורת לבוד ואין דעתו לומר לבוד בפחות מארבעה אלא במקום שאין זקירת גדי כגון שתי קורות הסמוכות זו לזו שהוא מקום גבוה, אבל כל שאין שם שלש אף על פי שהפרוץ מרובה לבוד הוא, וכל שמחיצתו ברחבים שלשה עד ארבעה אינה מתבטלת בזקירת גדי מפני שפרצתו כעין פתח ונקראת מחיצה גמורה להתיר זקירת גדי. (בית הבחירה עירובין טז. ד"ה כבר)

מצד אחד המאירי אומר שבקיעת גדיים מבטלת את הלבוד,²¹ ומצד שני הוא מעלה את האפשרות שזקירת הגדי תבטל את המחיצה כולה, ואפילו את החלק העומד. אמנם, למסקנה הוא דוחה אפשרות זו משום שכאשר העומד מרובה הפרצה מוגדרת כפתח, וזקירת הגדיים דרך "פתח" אינה נחשבת בקיעת גדיים הפוסלת.

התלבטות דומה עולה ביחס לדברי המאירי במסכת שבת:

מחיצה שביבשה אין אומרין בה גוד אחית מחיצתא, והוא שאמרו במי שנעץ קנה ובראשו טרסקל וזרק ונח על גביו שפטור... שאין אומרים גוד אחית מחיצתא לדונו כרה"י מפני שמחיצה זו הגדיים בוקעים בה ודורסים שם כאלו לא היה שם מחיצה... וכן נראה מן הסוגיא שהוא מתרץ מידי איריא התם גדיים בוקעים הכא אין גדיים בוקעים, כלומר טרסקל הוא מחיצה שהגדיים

¹⁹ כמו שאולי סוברים התוספות שבת קא. ד"ה ויש.

²⁰ הסבר מעין זה מופיע בדובר שלום (לר' שלום דובער לוי [ניו יורק, 2003] סימן שסג סעיף ח) בהבנת שיטת השו"ע הרב.

²¹ ולכן רשב"ג מודה שלמטה אין תועלת בלבוד עד ד' טפחים.

בוקעים תחתיה אבל זו אין גדיים בוקעין תחתי, וא"כ אין הדבר תלוי בים ויבשה אלא בבקיעת גדיים. (בית הבחירה שבת קא.)

המאירי פותח בקביעה שדין גוד אחית אינו שייך ביבשה, בדומה לשיטת הריטב"א שלפיה מדובר בקביעה פורמלית שבים אין בעיה של בקיעה, אך לאחר מכן הוא מנמק זאת בכך שבקיעת גדיים מבטלת את המחיצה כולה, כשיטת הרשב"א, ומוסיף שהדבר אינו תלוי בשיעור מסוים של חלל או במיקום המחיצה אלא בבקיעה ממשית של גדיים.²²

בנוסף שואל המאירי מדוע אין פסול בקיעת גדיים אינו נוהג בדין "פי תקרה":

ושמא תאמר והלא אמרו במסכת עירובין שקורה ארבעה מתרת בחורבה אף על פי שיש בה בקיעת גדיים, ותירצו גדולי הדורות שפי תקרה וגוד אחית שני דינין, ואין מקשין מזו לזו, והראיה שהרי פי תקרא הוא בארבעה וגוד אחית אינו אלא במחיצה.

(שם)

יתכן להציע שהשאלה מבוססת על ההנחה שבקיעת גדיים פוסלת את המחיצה כולה, ולא רק מונעת את יישום דין גוד אחית, ולכן אמורה לפסול גם מחיצת פי תקרה. לעומת זאת, התירוץ של גדולי הדורות מניח שבקיעת גדיים פוגמת את דין גוד אחית בלבד, ולכן אינה שייכת בדינים אחרים, כגון פי תקרה. זאת כמובן בהנחה שדין פי תקרה אינו פועל מדין גוד אחית אלא באופן עצמאי, ועוד נדון בכך בהמשך.

בנוסף, המאירי משווה את דין בקיעת גדיים בשבת ובסוכה, וסובר שכשם שבקיעת גדיים פוסלת מחיצה בשבת כך היא פוסלת את מחיצת הסוכה, משום שלא ניתן לומר גוד אחית:

מאחר שביארנו שמחיצה תלויה אינה מתרת אלא במים ושכל מחיצה שיש בה בקיעת גדיים תחתיה אינה מחיצה לדון בה גוד אחית, משלשל בדפנות מלמעלה למטה שהכשיר רבי יוסי במסכת סוכה אין הלכה כן אלא כחכמים. (שם)

לכאורה השוואה זו מובנת אם מדובר בדין המהווה חלק מגדרי גוד אחית, אך אם מדובר בדין הנוגע למחיצה עצמה יתכן שבהלכות שבת נדרשת מחיצה בעלת מאפיינים שונים מזו הנדרשת בהלכות סוכה.

אולם מדבריו במסכת סוכה עולה תמונה ברורה יותר, ולפיה קיימים שלושה דינים בבקיעת גדיים:

²² כמו שנדון לעיל לגבי עמוד שיש בקצר שלו ג', אם בקיעת גדיים בפועל פוסלת או אם מדובר בשיעור במבנה המחיצות ובמיקומן.

אמר המאירי המשלשל דפנות מלמעלה למטה... אם גבוהות מן הקרקע שלשה טפחים פסולה אף על פי שיש במחיצה עשרה שהוא שיעור מחיצה, שכל מחיצה שהגדיים בוקעין בה אינה מחיצה ואין אומרים בה גוד אחית, כך הלכה גוד אסיק אמרינן גוד אחית לא אמרינן מפני שדרך בנין לעלות מלמעלה ולא מלמעלה למטה, ומ"מ בפחות משלשה לבוד הוא, ואף לדעת האומר במסכת חגיגה גוד אחית אמרינן לא נאמרה אלא במים שדרך לירד. (בית הבחירה סוכה טז.)

אם כן, המאירי מקבל את כל הכיוונים שהוצעו לעיל בנוגע למשמעותה של בקיעת הגדיים:

- א. דין מדיני גוד אחית, ועל כן הוא נאמר דווקא במחיצה הבנויה על גבי המים, ששם שייך לבנות מלמעלה למטה.
- ב. הלכה המבטלת את ההרחבה ההלכתית של המחיצה על ידי דין גוד אחית.
- ג. דין כללי במחיצות, המבטל את המחיצה כולה. מכיון שכך, כל סוגי הבקיעה פוסלים את המחיצה: על היבשה – מחיצה שיש בה פתח כשיעור בקיעת לגדיים פסולה אפילו אם מבחינה מעשית הם אינם יכולים לעבור, בים – הבקיעה בפועל (אם בקיעת דגים שמה בקיעה) מבטלת את המחיצה, ובנוסף – הבקיעה מבטלת גם את דין גוד אחית, ולכן אי אפשר לחלק בין סוכה לשבת.

פי תקרה

אולם לאור מסקנה זו חוזרת השאלה שהצגנו לעיל: מדוע בקיעת גדיים אינה פוסלת במקרה של פי תקרה? כאמור, תירוצם של גדולי הדורות מובן רק אם מדובר בפסול מקומי המונע את יישום דין גוד אחית, אך אם מדובר בפסול כללי בהלכות מחיצות יש להסביר מדוע הוא אינו פוגע במחיצה הנוצרת על ידי דין פי תקרה. ואכן רש"י רואה את דין פי תקרה ודין בקיעת גדיים כדינים סותרים:

קורה ארבעה מתרת בחורבה – קורה התחובה מחומה לחומה בחורבה, כדרך חורבות הנופלות ונשארים בהן קורות, ויש ברחבה ארבעה והיא מוטלת על רחבה – מותר לטלטל תחתיה, דאמר שני חודיה יורדין וסותמין, **דסבר לה כר' ישמעאל בר' יוסי, דאמר מחיצה תלויה מתרת, ולית הלכתא כוותיה...** (רש"י עירובין פו.)²³

אך את שיטת המאירי ניתן לבאר על פי דבריו בנוגע לקורה המתירה את הטלטול במבוי: ויש שואלין לדעת האומר קורה משום מחיצה היאך לא חששו לגדיים בוקעין בה, ומ"מ בזו סמכו על חודה יורד וסותם, אבל כל שעשאה מחיצה שלא מחמת סתימת חודה אינו כלום אחר שהגדיים בוקעין בה. (בית הבחירה עירובין יד. ד"ה הניח)

²³ תירוץ דומה מופיע בערוך לנר (סוכה טז.), המציע סיומכים על 'פי תקרה' רק כשיש מחיצה נוספת המעכבת את בקיעת הגדיים, אלא שאינה "מחיצה להתיר".

המאירי עוסק בשאלה מדוע הקורה יכולה לתפקד כמחיצה אף שהגדיים בוקעים תחתיה, ומבחין בין שני סוגי רשויות: רשות הנוצרת על ידי מחיצות של ממש נפסלת בבקיעת גדיים, ואילו רשות הנוצרת על ידי פי תקרה היורד וסותם אינה נפסלת בבקיעת גדיים. חילוק זה מתבאר בשתי דרכים:

א. הפני יהושע (סוכה טז. ד"ה במשנה המשלשל דפנות) מסביר שדין פי תקרה יוצר מחיצה הלכתית 'ממשית', היורדת עד לקרקע ונחשבת כמחיצה מעלייתא, שאינה מתבטלת על ידי בקיעת גדיים.²⁴

ב. לחלופין, ניתן להסביר שפי תקרה אינו מתורת מחיצה כלל, אלא שהתקרה יוצרת את רשות היחיד, משום שהיא מסמנת את האזור שתחתיה ומגדירה אותו כשטח העומד לעצמו, ללא צורך במחיצות המפרידות. בקיעת גדיים מהווה בעיה רק ברשות הנוצרת על ידי מחיצות, אך רשות הנוצרת על ידי התקרה המסמנת את גבולותיה אינה נפגמת כלל על ידי בקיעת גדיים.²⁵

בקיעת גדיים בסוכה ושבט

כפי שהוזכר לעיל, המאירי משווה בין דיני בקיעת גדיים בסוכה ובשבט, וזאת כאמור בהתאם לשיטתו, שבקיעת גדיים לא רק פוגעת במחיצה אלא גם מבטלת את דין גוד אחית, ולכן אין 'חומר' היוצר את מחיצות הסוכה. אך יש ראשונים שחילקו בין שבט, שבה בקיעת גדיים פוסלת מדאורייתא, ובין סוכה, שבה הלכה כרבי יוסי (במשנה סוכה טז.), המכשיר מחיצה תלויה. כך סובר הרא"ה:

אבל לענין סוכה חשיבא דופן, דהא אמרי' בה גוד אחית.

(חידושים המיוחסים לר"ן שבת קא. ד"ה אין מחיצה)

גם הרא"ש מצטט גאונים וראשונים שפסקו כרבי יוסי בסוכה:

ורב נטרונאי והרמב"ן ז"ל וה"ר ישעיה ז"ל פסקו כרבנן, ורב עמרם ור"ח ורבינו אבי העזרי פסקו כרבי יוסי דנמוקו עמו... וכן בעל העיטור פסק כרבי יוסי... ור"ץ גיאות ז"ל פסק כרבנן, דקי"ל דופן סוכה כדופן שבט, וקי"ל בשבת דאין מחיצה תלויה מתרת אלא במים קל הוא שהקילו

²⁴ זאת בשונה ממחיצת לבד שהיא מחיצה הלכתית מדומה, אך בפי תקרה יש דבר פיזי הממלא (במבט דרמדי) את החלל.

²⁵ ניתן להציע הבנה מרחיקה לכת עוד יותר, שלפיה הגג, אפילו מבלי לתפקד כמחיצות המקיפות ומסמנות, יוצר רשות היחיד בתורת יצירת בית. רשות הרבים מקורה איננה רשות הרבים, אולי מפני שגג, בהגדרה, מקנה לאזור שתחתיו מעמד כמעין בית. בדומה לכך בפי תקרה יורד וסותם הגג מגדיר את המקום שתחתיו כבית מבלי להידרש למחיצות החוצצות או מגדירות את המקום, שכן מדובר במסלול חדש של הגדרת רשות באמצעות יצירת 'בית'. [הערת העורך: גישה נוספת עולה בתוספות (עירובין צד: ד"ה כעשר), ולפיה פי תקרה פועל כ'פתח', ובקיעת גדיים דרך פתח אינה סותרת את שם הפתח (ועיין קהלות יעקב ערובין א, ב).]

חכמים במים, וכן דעת ה"ר אלפסי ז"ל מדלא פסק כרבי יוסי אלמא סבר דהלכה כרבים וכן הלכתא.

אם בקיעת הגדיים פוגעת ביישום דין גוד אחית – קשה להבין את החילוק בין שבת לסוכה,²⁶ אך אם בקיעת גדיים היא דין מדיני המחיצה יתכן שיש הבדל עקרוני, אף מדאורייתא, בין מחיצות שבת למחיצות סוכה. הבדל זה מתבאר בדברי הגר"ד, שמציע חילוק רחב בין שבת לסוכה:

יתכן שהגמרא מבחינה בין סוכה לשבת בהתאם להגדרת דין המחיצות בשתיהן. שכבר ביארנו הרבה פעמים, בשבת חלות המחיצות להקיף מקום רשות היחיד בפנים המחיצות, ואילו בסוכה אין המחיצות חלות להקיף המקום, אלא חלות כחפצא של מחיצות המכשירות את הסכך. בשבת לפי"ז פסולה מחיצה תלויה ברשות היחיד כי בקיעת גדיים לתוך המקום מתחת למחיצה מבטלת את היקף מקומו של רה"י. בסוכה לעומת זאת אין בקיעת גדיים חסרון במחיצות, שהרי סוף כל סוף המחיצה התלויה למעלה קיימת להכשיר את הסכך.

(רשימות שיעורים סוכה טז):

הגר"ד מסביר שלעניין שבת המחיצות מגדירות את רשות היחיד כמקום המוקף במחיצות, ולכן אם בקיעת הגדיים מבטלת את המחיצה – אין כאן רשות היחיד. לעומת זאת, מחיצת הסוכה משמשת כחלק ממבנה הסוכה, המהווה תנאי להכשר הסכך, ולכן אף על פי שבקיעת הגדיים מבטלת את תורת המחיצה היא אינה שוללת את קיום החפצא של הסוכה. הדיון על כשרות הסוכה אינו עוסק במחיצות עצמן, אלא בסכך, ולכן אפשר להתעלם מגורמים הנוגעים לכשרות המחיצה, שאינה אלא "הכשר" לסכך.

אך במקום לחלק בין מחיצה בתורת פועל ומחיצה בתורת חפצא, אפשר גם לומר שבין בשבת ובין בסוכה המחיצה יוצרת ופועלת, אלא שתפקידה בסוכה שונה מתפקידה בשבת, ובקיעת גדיים פוגעת בתפקוד של מחיצות שבת ולא בתפקודן של מחיצות סוכה: בסוכה ה'עשה' הוא ליצור דירת עראי – "בַּסֶּכֶת תִּשְׁבוּ שְׁבַעַת יָמִים" (ויקרא כג, מב), דהיינו כמין

²⁶ הגמרא בסוכה (טז): דנה בשאלה אם יש לאחד את שיטת רבי יהודה בשבת, שמחיצה תלויה מתירה, עם שיטת רבי יוסי, שמחיצה תלויה כשרה בסוכה. הגמרא מציעה דרכים שונות לחלק בין השיטות: "לא רבי יהודה סבר לה כרבי יוסי – עד כאן לא קאמר רבי יהודה התם אלא בעירווי חצירות דרבנן, אבל הכא, סוכה דאורייתא, לא. ולא רבי יוסי סבר לה כרבי יהודה – עד כאן לא קאמר רבי יוסי הכא אלא בסוכה, דמצוות עשה, אבל שבת, דאיסור סקילה, לא". הניסיון להקל בעירוב חצירות מובן, שכן מדובר בדין שכל כולו תקנה מדרבנן, אך ההיגיון מאחורי החילוק בין ה'עשה' בסוכה ו'איסור סקילה' בשבת אינו מובן, שכן מאיזו סיבה חומר האיסור אמור להשפיע על בקיעת הגדיים? הריטב"א הבין שמדובר בחילוק מדרבנן: מדאורייתא מחיצה תלויה של ג' טפחים כשרה ללא גוד אחית, אך מדרבנן מחיצה תלויה פסולה בשבת, וכאשר הגדיים בוקעים בה, אי אפשר להפעיל את דין גוד אחית כדי להרחיבה עד הקרקע ולהכשירה. לעומת זאת, בסוכה, שהיא רק מצוות עשה, לא פסלו רבנן מחיצה תלויה, וממילא אין צורך בגוד אחית כשיש מחיצה של עשרה טפחים ואין בעיה של בקיעת גדיים.

הריטב"א נאמן לשיטתו שבקיעת גדיים אינה פוגעת במחיצות אלא מעכבת את דין גוד אחית, ולכן החילוק בין שבת וסוכה היא רק ברובד הדרבנן (עיין ערוך לנר סוכה טז: ד"ה בגמרא אבל, ושפת אמת סוכה טז: "ומכח קושיא זו..."). לפי התפיסה הרווחת בראשונים, שמחיצה תלויה פסולה בשבת מדאורייתא, עלינו להניח שהחילוק בין "עשה" ל'איסור סקילה' הוא דרך מליצה בלבד לומר שהם דינים ותחומים שונים בהלכה, ולכן יש להם קריטריונים שונים.

צורת בית. לצורך מבנה הבית נחוצות **דפנות**, דהיינו שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח, אבל אין צורך במקום אטום, ולכן בקיעת גדיים אינה פוסלת. זאת בניגוד לרשות היחיד בשבת, שאמורה להיות מקום השמור מדריסת הרבים, ולכן מחייבת **מחיצות**, החוצצות בינה ובין רשות הרבים, ובקיעת גדיים פוסלת אותן.²⁷

הבנה דומה עולה ברשב"א לגבי שיעור י' טפחים במחיצות שבת וסוכה. הגמרא (שבת ז:): אומרת שחקק בתוך בית יכול להשלים את שיעור המחיצה של קירות הבית לי' טפחים, והראשונים מעירים שבמסכת סוכה מופיעה הגבלה נוספת, שלפיה החקק צריך להיות בתוך ג' טפחים ממחיצת הבית:

ואם חקק בו ארבעה על ארבעה והשלימו לעשרה מותר לטלטל בכלו. קשיא לי דהכא משמע דבין שהמחיצות רחוקות מן החקק בין מקורבות לעולם מותר דסתמא קאמר, ומאי שנא מהא דאמרינן בפרק קמא דסוכה סוכה שאינה גבוהה עשרה וחקק בה והשלימה לעשרה אם יש משפת חקק ולכותל שלשה טפחים פסולה, ותיצרו בתוספות דהתם **בעינן מחיצות ממש והכשר סוכה במחיצות היא** ושיהו סמוכות לסכך ולמטה מן הסכך כדאמרינן הרחיק את הסיכוך מן הדפנות פסולה, אבל לענין שבת אין ההקפדה במחיצות ממש שיהו מכשירות את החקק אלא שיהא החקק **נשמר על ידיהן שלא יהו הרבים בוקעין בו**, וכיון שיש בחקק רוחב ארבעה על ארבעה ויש בגבהו כשיעור רשות היחיד עם גובה המחיצות והמחיצות שומרות אותו מבחוץ לא חיישינן בין שיהו על שפת החקק בין שיהו מרוחקות ממנו כמה.

מבואר בדבריו שלצורך סוכה נחוצה דופן של עשרה טפחים רצופים, היוצרת בית דירה. לעומת זאת, רשות היחיד בשבת דורשת מחיצה השומרת ומפרידה את הרשות מדריסת הרבים, ולכן די בעשרה טפחים של חציצה, אף שהמחיצה אינה יחידה אחת.

נפקא מינה אפשרית בין שתי ההבנות הללו עולה בנוגע לשיטת חכמים, הפוסלים דופן סוכה שהגדיים בוקעים בה.²⁸ שיטת הגר"ד מחייבת הבנה מרחיקת לכת בנוגע להשפעתה של בקיעת הגדיים, שכן על מנת לפסול את הסוכה יש לומר שהיא מבטלת את הרובד הפיזי של הדפנות, ובכך מתבטל הכשר הסכך.²⁹ אך לפי ההבנה השנייה ניתן לומר שעל אף שהחפצא

²⁷ נפקא מינה מרכזית נוגעת להבנת מהות הסוכה: לדעת הגר"ד עיקר הסוכה הוא הסכך, והדפנות הן רק נספח או מכשיר לסכך, אך לפי הבנה זו הסוכה היא בית עראי, המחייב גם סכך וגם דפנות.

²⁸ ניתן להבין את נקודת המחלוקת בין רבי יוסי וחכמים כמחלוקת ביחס לדפנות סוכה, כאשר לדעת חכמים דופן סוכה כמחיצות שבת, או כמחלוקת ביחס לבקיעת גדיים, כאשר לדעת חכמים בקיעת גדיים פוסלת גם דופן סוכה, על אף שהיא שונה ממחיצות שבת. דברינו בגוף המאמר מבוססים על ההבנה השנייה, שלפיה המחלוקת נוגעת לאופייה של בקיעת הגדיים.

²⁹ בדומה למה שהצענו לעיל לגבי פסול קורה המכוסה במחצלת, שלדעת הרשב"א היא פסולה מכיון שהיא נחשבת כמחיצה שנפסלה על ידי בקיעת גדיים. הוכחנו מכך שבקיעת גדיים לא רק פוסלת את המחיצה ה'הלכתית', אלא גם את החפץ הפיזי, היינו הקורה. כמו כן, חכמים יפסלו מחיצה שהגדיים בוקעים בה אפילו מלתפקד כחפצא המכשיר את הסכך.

של הדפנות עדיין קיים, בקיעת הגדיים פוסלת את הסוכה משום שהדפנות אינן יכולות להצטרף ליחידה אחת של בית דירה.

